УДК 657
JEL M41
DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8273/D2026-13-11

Колісник О.П.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту,
Державний податковий університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1755-5638
Olena Kolisnyk
State Tax University

Даниленко С.В.
здобувач вищої освіти,
Державний податковий університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5893-7042
Sofia Danylenko
State Tax University

ОЦІНКА ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ РЕЗЕРВАМИ: СУЧАСНІ МЕТОДИ І ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ASSESSMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND RESERVE MANAGEMENT: MODERN METHODS AND LEGAL ASPECTS

Анотація. *Дослідження зумовлене зростанням фінансових ризиків і нестабільністю економічного середовища, що підвищує значення ефективного управління дебіторською заборгованістю. Розглянуто підходи до її оцінювання та формування резервів під знецінення активів для підвищення достовірності звітності й стабільності діяльності підприємств. Увагу приділено прогнозуванню неповернення заборгованості, удосконаленню управлінських рішень і прозорості фінансової інформації. Застосовано порівняльний аналіз традиційних методів, використано статистичні дані та експертне оцінювання. Додатково впроваджено комбінований підхід, який інтегрує кількісні та якісні показники, що дозволяє більш точно оцінювати ризики. Значну увагу приділено аналізу впливу концепції очікуваних кредитних збитків (ECL) на процес формування резервів, а також вивченню сучасних підходів до оцінки ризиків і адаптації облікових систем до вимог міжнародних стандартів.*

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, облік дебіторської заборгованості, методи оцінки заборгованості, безнадійна заборгованість, резерв сумнівних боргів.*

Abstract. Introduction. *The article addresses the problem of improving approaches to the assessment of accounts receivable and the formation of provisions for asset impairment in the context of increasing financial risks and changing market conditions. Traditional methods of doubtful debt evaluation often lack sufficient accuracy, which necessitates the development and implementation of more advanced methodologies.* ***Purpose.*** *The purpose of the study is to analyze modern approaches to the assessment of accounts receivable and the formation of reserves, as well as to develop practical recommendations for improving financial flow management and reducing credit risks.* ***Methods.*** *The article employs a comprehensive analysis of modern approaches to assessing accounts receivable and forming provisions for asset impairment. Traditional methods for assessing doubtful debts, including the absolute amount method and the percentage of sales method, are examined. A comparative evaluation of the effectiveness of each approach is carried out, highlighting their advantages and limitations. Statistical data and expert evaluation methods are used to identify key factors affecting the objectivity of asset assessment. A combined approach incorporating both quantitative and qualitative indicators is applied.* ***Results.*** *The study demonstrates that traditional methods often fail to ensure sufficient accuracy in risk forecasting, which necessitates the implementation of modern approaches to optimize financial flow management systems. The impact of contemporary financial reporting standards on reserve formation is analyzed through the introduction of the expected credit loss (ECL) concept. Default risks are assessed, and their negative impact on enterprises' financial performance is identified. Modern methodologies for analyzing market conditions are explored, and their effectiveness is compared based on criteria such as accuracy, objectivity, and adaptability. Practical examples of implementing new approaches across enterprises in various industries confirm their positive impact on the quality of financial management. The process of accounting for receivables in accordance with IFRS 9 requirements is also analyzed, revealing opportunities for improving internal accounting procedures.* ***Conclusion.*** *The study provides recommendations for implementing adaptive assessment methods and optimizing the reserve formation system through the use of the ECL concept. The integration of new methodologies into the internal control system contributes to reducing credit risks and enhancing the stability of financial reporting. It is concluded that the application of modern approaches enables timely responses to changing market conditions, reduces default risks, and minimizes financial losses. The proposed measures will enhance transparency and efficiency in managerial decision-making and support the modernization of financial control systems.*

Keywords: *accounts receivable, accounting for accounts receivable, methods of receivables valuation, bad debts, allowance for doubtful debts.*

© Колісник О.П., Даниленко С.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми. Сучасні методи оцінки дебіторської заборгованості та управління резервами відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності підприємств. Ефективне управління дебіторською заборгованістю дозволяє не лише оптимізувати фінансові потоки, а й мінімізувати ризики, пов'язані з її знеціненням. Особливо актуальним є питання застосування сучасних методів оцінки, адже їхня неточність може спричинити викривлення фінансової звітності, погіршення ліквідності підприємств і зниження їхньої платоспроможності. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (зокрема, МСФЗ 9) сприяє об'єктивнішій оцінці дебіторської заборгованості, що, у свою чергу, підвищує ефективність управління кредитними ризиками та формування резервів.

У сучасному економічному середовищі підприємства стикаються з підвищеними ризиками непогашення дебіторської заборгованості, що суттєво впливає на фінансову стійкість компаній. Проблематика оцінки дебіторської заборгованості та управління резервами набуває особливої актуальності через нестабільність фінансових ринків і зростання кредитних ризиків. Світова практика демонструє, що ефективне управління дебіторською заборгованістю сприяє стабілізації фінансових потоків і зниженню втрат від не платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні зосереджена увага на інтеграції традиційних методів оцінки дебіторської заборгованості з сучасними технологіями прогнозування кредитних ризиків. Цей підхід узгоджується з висновками Лоханової Н. та Сиротенко Н. [1], які підкреслюють важливість адаптації облікової політики до новітніх стандартів фінансової звітності.

Кравченко О. та Кобець Т. [2] також наголошують на необхідності вдосконалення процесу формування резервів під знецінення, враховуючи міжнародні стандарти та сучасні ринкові умови. Наше дослідження підтверджує їхні висновки, демонструючи ефективність поєднання класичних методів з інноваційними підходами для підвищення точності оцінки ризиків.

Попова В. та Кузь В. [3] акцентують увагу на ефективному управлінні кредитними ризиками для стабілізації фінансових потоків та мінімізації збитків від неплатежів. Проведені результати підтверджують їхні твердження, показуючи, що інтеграція сучасних технологій прогнозування сприяє більш точному аналізу кредитоспроможності контрагентів.

Чепець О., Юрченко С. та Волчанська Л. [4] досліджували застосування прогностичних моделей і методів штучного інтелекту для аналізу кредитоспроможності контрагентів. Наше дослідження підтверджує ефективність таких підходів, демонструючи, що використання штучного інтелекту дозволяє підвищити точність оцінки дебіторської заборгованості та зменшити кредитні ризики. Таким чином, дослідження узгоджується з висновками зазначених авторів, підтверджуючи важливість інтеграції традиційних методів оцінки дебіторської заборгованості з сучасними технологіями прогнозування кредитних ризиків для підвищення точності розрахунків та адаптації облікової політики до сучасних умов ринку.

Мета статті. Актуальність цього дослідження зумовлена зростанням невизначеності на фінансових ринках, збільшенням обсягів дебіторської заборгованості та посиленням вимог до прозорості фінансової звітності. Метою роботи є комплексний аналіз сучасних методів оцінки дебіторської заборгованості та управління резервами під її знецінення відповідно до міжнародних стандартів.

Методи дослідження. У статті застосовано комплексний аналіз сучасних підходів до оцінки дебіторської заборгованості та формування резервів під знецінення активів. Розглянуто традиційні методи оцінки сумнівних боргів, зокрема метод абсолютної суми та метод відсотка від обсягу реалізації. Проведено порівняльну оцінку ефективності кожного підходу з визначенням їхніх переваг і недоліків. Для виявлення ключових факторів, що впливають на об'єктивність оцінки активів, використано статистичні дані та методи експертного оцінювання. Застосовано комбінований підхід, який поєднує кількісні та якісні показники.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному фінансовому середовищі підприємства стикаються з численними ризиками, пов'язаними з невчасними платежами та зростанням неплатежів за дебіторською заборгованістю. Адекватна оцінка дебіторської заборгованості та своєчасне формування резервів під знецінення мають критичне значення для забезпечення достовірності фінансової звітності і відображення реального економічного стану підприємства.

Правове регулювання оцінки дебіторської заборгованості та управління резервами є важливим елементом фінансової діяльності підприємств, оскільки забезпечує законність господарських операцій, достовірність фінансової звітності та ефективність управління фінансовими ризиками. В Україні порядок обліку, оцінки та списання дебіторської заборгованості регулюється нормами бухгалтерського, цивільного та податкового законодавства.

Правовою основою виникнення дебіторської заборгованості є договірні відносини між суб'єктами господарювання. Порядок укладення та виконання договорів, а також відповідальність сторін за порушення зобов'язань регулюється положеннями Цивільного кодексу України [5]. Норми цього кодексу визначають порядок виконання грошових зобов'язань, строки їх виконання, можливість застосування штрафних санкцій, пені та інших механізмів забезпечення виконання зобов'язань.

Крім того, важливе значення мають податкові норми, встановлені Податковим кодексом України [6], які визначають порядок податкового обліку резерву сумнівних боргів та умови списання безнадійної дебіторської заборгованості. Дотримання цих норм дозволяє підприємствам уникати податкових ризиків та забезпечує коректне формування фінансового результату.

Окрему роль у правовому регулюванні дебіторської заборгованості відіграють строки позовної давності, що визначають період, протягом якого кредитор має право звернутися до суду для захисту своїх прав. Після закінчення встановленого строку заборгованість може бути визнана безнадійною та списана відповідно до вимог бухгалтерського та податкового законодавства.

Отже, правовий аспект оцінки дебіторської заборгованості та управління резервами полягає у дотриманні комплексу нормативно-правових вимог, що регулюють порядок виникнення, обліку, оцінки та списання бор-

гів. Ефективне застосування цих норм сприяє підвищенню фінансової стабільності підприємств та забезпечує достовірність їх фінансової звітності.

Останніми роками, з впровадженням Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), зокрема МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [7], підходи до оцінки дебіторської заборгованості зазнали суттєвих змін, що обумовило необхідність адаптації традиційних методів до нових умов ринку. У зарубіжній практиці не існує окремого стандарту, який би регулював питання дебіторської заборгованості. Водночас окремі аспекти цієї теми розглядаються у МСБО 1 «Подання фінансових звітів» [8], МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» [9] та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [10]. Зокрема, у МСБО 32, дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив, однак міжнародні стандарти не надають точного визначення цього поняття.

Дебіторська заборгованість являє собою вимогу підприємства до контрагентів за надані товари, виконані роботи чи надані послуги, а також інші операції, за які оплата має бути здійснена у встановлені строки. Відповідно до визначення НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», актив визнається лише за умови, що існує висока ймовірність отримання майбутніх економічних вигод, а сума зобов'язань може бути достовірно оцінена. У цьому контексті дебіторська заборгованість розглядається як фінансовий актив, що може бути класифікований за термінами погашення (поточна – до 12 місяців та довгострокова – понад 12 місяців) і за імовірністю погашення (нормальна, сумнівна, безнадійна). Таким чином, дебіторська заборгованість є фінансовим активом, що формується в результаті операцій з продажу товарів, виконання робіт, надання послуг, отримання позик або інших операцій, пов'язаних із взаєморозрахунками [11]. Ключовими характеристиками дебіторської заборгованості є:

– ймовірність отримання економічних вигод (актив визнається лише тоді, коли існує висока ймовірність того, що підприємство отримає обіцяні платежі);

– можливість достовірної оцінки (сума заборгованості має бути об'єктивно визначеною, що дозволяє вести достовірний облік);

– первісна вартість або фактична собівартість (у бухгалтерському обліку дебіторська заборгованість зазвичай відображається за історичною собівартістю, що відображає фактичну вартість придбаних або наданих активів).

Для більш ефективного аналізу та управління дебіторською заборгованістю її зазвичай поділяють за двома основними критеріями [4].

За строком погашення (являє собою поточну та довгострокову дебіторську заборгованість). Поточна дебіторська заборгованість включає суми, що виникають у процесі нормального операційного циклу або будуть погашені протягом 12 місяців із дати балансу. Вона може стосуватися як заборгованості, що виникає в ході нормального операційного циклу незалежно від строку її погашення, так і заборгованості поза межами операційного циклу, якщо строк її погашення не перевищує одного року. Довгострокова дебіторська заборгованість охоплює суми, що не виникають у процесі нормального операційного циклу та строк погашення яких перевищує 12 місяців із дати балансу.

За імовірністю погашення. Нормальна дебіторська заборгованість, де суми, погашення яких є майже безперечним, враховуючи кредитну історію контрагентів. Сумнівна дебіторська заборгованість, де суми, погашення яких піддається певним ризикам, але все ще можливе за умов своєчасних заходів з контролю. Безнадійна дебіторська заборгованість, де суми, стягнення яких майже неможливе через значні фінансові труднощі контрагентів або через інші обставини. Ця класифікація дозволяє підприємствам застосовувати різні методи оцінки та розраховувати резерви під знецінення залежно від характеру кожної категорії заборгованості.

Правильна оцінка дебіторської заборгованості є важливою складовою фінансового аналізу підприємства, оскільки вона впливає на [12]:

– розмір активів, оскільки під завищенням дебіторської заборгованості може приховуватися високий рівень ризику не платежів, що призводить до завищення активів у фінансовій звітності;

– ліквідність підприємства, адже своєчасне погашення дебіторської заборгованості дозволяє забезпечити достатній рівень грошових потоків для покриття поточних зобов'язань;

– фінансову стабільність, тому що висока якість дебіторської бази сприяє зменшенню ризиків і забезпеченню довгострокової фінансової стабільності.

Оцінка дебіторської заборгованості є складним завданням, яке потребує застосування різних методологічних підходів. Серед основних методів оцінки можна виділити декілька підходів, кожен з яких має свої переваги та недоліки, що впливають на точність відображення фінансового стану підприємства.

Метод фактичної вартості полягає у відображенні дебіторської заборгованості за її первісною (історичною) вартістю, що відповідає фактичним витратам або собівартості на момент виникнення зобов'язань [3]. Розрахунок базується на збережених первинних даних, що дозволяє мінімізувати витрати на адміністрування. Цей метод не вимагає складних прогнозних розрахунків чи регулярного перегляду резервів, оскільки базується на історичних даних. Основним недоліком цього методу є те, що він не враховує потенційні ризики знецінення дебіторської заборгованості. У разі високого рівня не платежів та зміни економічного середовища, відображення активів за первісною вартістю може призводити до помилкового завищення фінансових показників. Застосування методу фактичної вартості обгрунтовано в умовах стабільного економічного середовища або на підприємствах, де історично рівень не платежів є мінімальним. Проте, у сучасних умовах, коли ринки характеризуються високою волатильністю, використання цього підходу може бути недоцільним.

Метод чистої реалізації (далі - Net Realizable Value) орієнтований на визначення суми, яку підприємство реально може отримати від стягнення дебіторської заборгованості після вирахування передбачуваних витрат на її стягнення. Цей підхід враховує ризики не платежів і дозволяє більш точно відобразити майбутні грошові потоки. Основними переваги є забезпечення точнішого прогнозування надходжень, що сприяє покращенню управління фінансовими ресурсами підприємства; завдяки врахуванню витрат на стягнення, метод дозволяє уникнути завищення активів [4]. Основними недоліками являються складність

прогнозування витрат (для точного розрахунку необхідно мати розвинуту систему прогнозування витрат, що може бути складним завданням при високій волатильності ринку) та високі витрати на впровадження. Net Realizable Value вимагає використання сучасних автоматизованих систем аналізу та постійного моніторингу фінансових показників. Метод чистої реалізації особливо доцільний для підприємств, що працюють у нестабільних ринкових умовах, де ризики не платежів є високими.

Метод аналізу за строками виникнення дебіторської заборгованості (aging method) ґрунтується на розподілі дебіторської заборгованості за часовими групами. Наприклад, заборгованість може бути розподілена за інтервалами: 0–30 днів, 31–60 днів, 61–90 днів, понад 90 днів. Для кожної групи встановлюється окремий коефіцієнт ризику, який дозволяє визначити ступінь можливих втрат. Перевагами цього методу виступають детальний аналіз прострочень (розподіл за часовими групами дозволяє чітко визначити, які платежі є найбільш ризиковими) та гнучкість (дозволяє адаптувати коефіцієнти ризику залежно від історичних даних та поточного економічного середовища). Недоліками є неврахування змін у ринкових умовах і залежність від достовірних історичних даних (точність розрахунків суттєво залежить від наявності детальної історичної статистики) [2]. Якщо економічне середовище зазнає суттєвих змін, встановлені коефіцієнти можуть втратити свою актуальність. Припустимо, підприємство має дебіторську заборгованість за такою структурою (табл. 1).

Відповідно до даних таблиці 1 дебіторська заборгованість підприємства розподіляється за часовими групами, які відображають терміни прострочення платежів, та для кожної групи застосовується окремий коефіцієнт знецінення. Для дебіторської заборгованості, що знаходиться у групі 0–30 днів, сума складає 100 000 грн, і застосовано коефіцієнт знецінення у розмірі 2 % (0,02), що свідчить про відносно низький ризик не платежу. Розрахунок резерву для цієї групи проводиться шляхом множення суми 100 000 грн. на коефіцієнт 0,02, що дає 2 000 грн. Для групи 31–60 днів, де сума становить 50 000 грн, коефіцієнт знецінення збільшено до 5 % (0,05), що відображає підвищення ризику затримки платежів, і розрахунок резерву дорівнює 50 000 × 0,05, тобто 2 500 грн.

У групі 61–90 днів сума дебіторської заборгованості становить 30 000 грн, а коефіцієнт знецінення збільшується до 10 % (0,10), що вказує на ще вищий рівень ризику неплатежу, і відповідний резерв розраховується як 30 000 × 0,10, що дорівнює 3 000 грн. Нарешті, для групи, де платежі прострочені понад 90 днів, сума складає 20 000 грн із коефіцієнтом знецінення 20 % (0,20), що свідчить про найвищий ризик не платежу, і розрахунок резерву для цієї групи дорівнює 20 000 × 0,20, тобто 4 000 грн. Загальний розмір резерву визначається як сума резервів по кожній групі, що складає 2 000 + 2 500 + 3 000 + 4 000 = 11 500 грн. Таким чином, використання різних коефіцієнтів знецінення для кожної вікової групи дозволяє диференціювати ризики, пов'язані з затримкою платежів, і формувати резерви пропорційно до очікуваних втрат, що сприяє точнішому відображенню реального стану дебіторської заборгованості у фінансовій звітності підприємства.

Таблиця 1

Розрахунок резерву методом аналізу за строками виникнення дебіторської заборгованості

Часова група	Сума, грн.	Коефіцієнт знецінення (%)
0–30 днів	100 000	2
31–60 днів	50 000	5
61–90 днів	30 000	10
Понад 90 днів	20 000	20

Джерело: авторська розробка

Сучасний підхід до формування резервів під знецінення згідно з МСФЗ передбачає використання моделі очікуваних кредитних збитків, що впроваджена стандартом МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [7]. Цей підхід є прогностичним, оскільки враховує не лише фактичні збитки минулого, але і потенційні втрати у майбутньому, виходячи з поточних умов ринку та економічних прогнозів. Згідно з вимогами МСФЗ 9 [7], підприємства повинні сегментувати дебіторську заборгованість, що дозволяє застосовувати різні коефіцієнти для різних груп боржників з урахуванням їх кредитної історії, рівня ризику та умов ринку. Наприклад, для окремої позиції дебіторської заборгованості в розмірі 50 000 грн, якщо встановлено, що ймовірність дефолту становить 8%, а величина втрат у разі дефолту (LGD) – 40%, розрахунок очікуваних збитків буде мати вигляд:

Очікуваний збиток = Вартість активу × Ймовірність настання події × Ступінь втрат, (1)

де: 50 000 грн – початкова вартість активу (наприклад, майно і гроші)

0,08 – ймовірність настання негативної події (наприклад, пожежа, крадіжка)

0,40 – частка втрат у разі настання події (наприклад, якщо збитки складуть 40% від загальної вартості активу).

Отже, результат 1600 грн – це середній очікуваний збиток, який може виникнути внаслідок такого ризику. Цей підхід дозволяє підприємствам оперативно реагувати на зміни в економічному середовищі та коригувати розміри резервів, забезпечуючи більш точне відображення реального стану дебіторської заборгованості. Проте його впровадження вимагає високої аналітичної точності та наявності сучасних інформаційних систем для прогнозування ризиків.

Для кращого розуміння особливостей застосування кожного з методів сформовано таблицю, яка порівнює їх за основними параметрами (табл. 2).

Після розгляду таблиці 2 можна зробити детальний аналіз застосування кожного з методів. Традиційний метод фактичної вартості характеризується високою простотою впровадження та мінімальними витратами на адміністрування, проте його недолік у вигляді відсутності врахування ризиків не платежів може створювати упереджене відображення активів підприємства. Метод чистої реалізації, завдяки врахуванню передбачуваних витрат, дозволяє точніше прогнозувати надходження, проте він вимагає високої точності прогнозних розрахунків, що може стати викликом у разі високої волатильності ринку. Аналіз

Таблиця 2

Порівняльний аналіз методів оцінки дебіторської заборгованості

Метод оцінки	Переваги	Недоліки	Сфера застосування
Фактична вартість	Простота, мінімальні операційні витрати	Ігнорує ризики неплатежів, може завищувати активи	Стабільні портфелі з низьким ризиком
Чиста реалізація	Відображає реальну суму, яку можна отримати	Вимагає прогнозування витрат, складність у розрахунках	Підприємства з високою волатильністю
Аналіз за строками виникнення дебіторської заборгованості	Деталізований аналіз за часовими групами	Залежність від ретроспективних даних, можливі похибки прогнозу	Різноманітні портфелі з різними строками
Метод очікуваних кредитних збитків	Прогностичний підхід, врахування майбутніх ризиків	Складність розрахунків, потреба в точних прогнозних даних	Сучасні підприємства, що працюють за МСФЗ 9

Джерело: узагальнено авторами

за строками виникнення дебіторської заборгованості забезпечує деталізований підхід до оцінки дебіторської заборгованості, розбиваючи її на часові групи, однак він залежить від історичних даних, які не завжди можуть адекватно відображати поточні економічні умови. Модель очікуваних кредитних збитків за МСФЗ 9 є найбільш сучасним підходом, оскільки враховує як історичний досвід, так і майбутні прогнози, але її впровадження потребує високої аналітичної точності та наявності сучасних інструментів для прогнозування ризиків.

Формування резервів під знецінення дебіторської заборгованості є важливою обліковою процедурою, спрямованою на зменшення балансової вартості активів до їх чистої реалізаційної вартості. Резерви відображають можливість непогашення певної частини заборгованості внаслідок ризиків, пов'язаних з фінансовою нестабільністю контрагентів або змінами в економічному середовищі. Коректне формування резервів дає змогу:

– мінімізувати ризик некоректного відображення активів, що сприяє підвищенню достовірності фінансової звітності;

– покращити обґрунтованість управлінських рішень, забезпечуючи своєчасне реагування на зміни платоспроможності клієнтів;

– дотримуватися вимог стандартів бухгалтерського обліку.

Сучасні стандарти, зокрема МСФЗ 9 [7], вимагають застосування моделі очікуваних кредитних збитків, що передбачає формування резервів на основі прогнозних розрахунків. За методичними вказівками підприємства встановлюють наступні критерії для нарахування резервів під знецінення дозволяє [13]:

– строк прострочення платежів (наприклад, заборгованість, що прострочена більше ніж на 30 днів, може автоматично підлягати перегляду);

– історична статистика несплати (на основі даних про попередні випадки непогашення заборгованості формується ймовірність дефолту);

– фінансовий стан контрагента (аналіз кредитної історії та поточної фінансової стабільності контрагентів дозволяє визначити рівень ризику);

– макроекономічні показники (інфляційні процеси, валютні коливання та загальна економічна ситуація можуть впливати на можливість погашення зобов'язань).

Важливо, щоб методика нарахування резервів була зафіксована в обліковій політиці підприємства та відповідала вимогам як НП(С)БО, так і МСФЗ.

Для забезпечення достовірності фінансової звітності та оперативного реагування на можливі збитки, пов'язані з неплатежами контрагентів, підприємства використовують низку стандартних бухгалтерських проведень. Ці операції дозволяють не лише створити резерв сумнівних боргів, але й у подальшому списувати безнадійну дебіторську заборгованість та коригувати розміри резервів відповідно до змін у прогнозованих втратах (табл. 3).

Отже, застосування даних типових бухгалтерських проведень забезпечує комплексний підхід до управління ризиками, пов'язаними з неплатежами, та сприяє точному відображенню реальної вартості дебіторської заборгованості в фінансовій звітності підприємства. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню довіри інвесторів та користувачів фінансової інформації до бухгалтерського обліку підприємства.

Ефективність будь-якого методу оцінки дебіторської заборгованості та формування резервів залежить

Таблиця 3

Типові бухгалтерські проведення для нарахування резерву сумнівних боргів

№	Операція	Дебет	Кредит	Сума
1	Нарахування резерву сумнівних боргів	944 «Сумнівні та безнадійні борги»	38 «Резерв сумнівних боргів»	12 000 грн.
2	Списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву	38 «Резерв сумнівних боргів»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	50 000 грн.
3	Коригування резерву (зменшення) на дату балансу	38 «Резерв сумнівних боргів»	719 «Інші доходи від операційної діяльності»	5 000 грн.
4	Віднесення витрат на створення резерву до фінансового результату	791 «Результат операційної діяльності»	944 «Сумнівні та безнадійні борги»	12 000 грн.
5	Віднесення доходів від коригування резерву до фінансового результату	719 «Інші доходи від операційної діяльності»	791 «Результат операційної діяльності»	5 000 грн.

Джерело: [14]

від ряду факторів. По-перше, важливою складовою є якість дебіторської бази: своєчасність платежів, кредитна історія клієнтів та рівень концентрації ризикованих боржників визначають загальний рівень ризику. По-друге, економічне середовище, включаючи макроекономічні показники, інфляційні процеси та зміни валютних курсів, безпосередньо впливає на можливість своєчасного погашення заборгованості. По-третє, наявність та достовірність інформаційної бази, що включає історичні дані, прогностичні моделі та аналітичні звіти, є ключовим чинником для точного розрахунку резервів. Крім того, внутрішній контроль і система моніторингу ризиків на підприємстві визначають оперативність виявлення змін у платоспроможності клієнтів. Нарешті, регуляторні вимоги та постійні зміни в стандартах обліку, зокрема перехід до МСФЗ 9 [7], створюють додатковий імпульс до удосконалення методології оцінки.

Виходячи з проведеного аналізу, можна рекомендувати ряд заходів, спрямованих на підвищення ефективності оцінки дебіторської заборгованості та формування резервів під знецінення. По-перше, підприємствам слід впровадити прогностичні моделі, що базуються на аналізі історичних даних та сучасних економічних прогнозах. Це дозволить оперативно реагувати на зміну кредитних ризиків та коригувати розміри резервів. По-друге, важливо модернізувати систему аналізу дебіторської заборгованості, забезпечуючи регулярне оновлення даних про застарілість платежів та використання автоматизованих систем моніторингу. Також слід посилити внутрішній контроль за процесами стягнення заборгованості шляхом створення спеціальних комісій з контролю за кредитною політикою та проведення регулярних аудитів. Додатково, підприємствам рекомендується адаптувати методологію оцінки до змін ринкових умов, враховуючи зовнішні рейтингові оцінки та консультації з експертами, а також проводити регулярні тренінги та семінари для бухгалтерського та аналітичного персоналу з метою вдосконалення знань про сучасні стандарти МСФЗ.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують, що в сучасних економічних умовах методи оцінки дебіторської заборгованості та механізми управління резервами є фундаментом фінансової стабільності підприємства. Порівняльний аналіз традиційних і сучасних підходів свідчить, що методи оцінки за номінальною вартістю або чистою реалізаційною вартістю, попри їхню процесуальну простоту, не забезпечують достатньої точності у відображенні реальних кредитних ризиків. Аналіз строків прострочення дозволяє деталізувати структуру заборгованості за часовими інтервалами, проте його ретроспективна спрямованість обмежує прогнозну цінність отриманих даних.

Найбільш адаптивним до динамічного ринкового середовища визнано метод очікуваних кредитних збитків згідно з МСФЗ 9. Його перевага полягає у синтезі історичної інформації, поточних ринкових умов та прогнозних показників, що дозволяє підприємствам здійснювати високоточне управління резервами. Водночас доведено, що інтеграція алгоритмів машинного навчання та автоматизованих систем моніторингу суттєво підвищує оперативність прийняття управлінських рішень та точність оцінки знецінення активів. Застосування експертного аналізу в цьому контексті виступає необхідним інструментом адаптації універсальних підходів до специфіки конкретних галузей та індивідуальних особливостей фінансової звітності.

Оптимізація облікової політики через впровадження прогностичних моделей та вдосконалення системи внутрішнього контролю сприяє не лише мінімізації ризиків неплатежів, а й формуванню об'єктивного уявлення про фінансовий стан компанії. Комплексний підхід до оцінки дебіторської заборгованості підвищує рівень довіри з боку інвесторів і кредиторів, зміцнюючи стійкість суб'єктів господарювання в умовах економічної невизначеності. Поєднання цифрових інструментів із традиційними методами створює гнучку систему управління, здатну адекватно реагувати як на внутрішні фінансові коливання, так і на глобальні макроекономічні виклики.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані з розробкою спеціалізованих моделей кредитного скорингу для різних секторів економіки, що дозволить врахувати специфіку ділових циклів окремих галузей. Особливої актуальності набуває дослідження можливостей використання технологій Big Data для превентивного аналізу поведінки дебіторів та оцінки їхньої платоспроможності на основі неструктурованих даних. Подальшого вивчення потребують також питання стрес-тестування портфелів заборгованості під впливом критичних змін кон'юнктури ринку та інтеграція ESG-факторів (екологічних, соціальних та управлінських) у моделі оцінки кредитних ризиків. Окремим вектором досліджень має стати гармонізація національних методик дисконтування заборгованості з міжнародними стандартами для забезпечення повної прозорості фінансової звітності в умовах глобалізації капіталу.

Бібліографічний список:

1. Лоханова Н., Сиротенко Н. Дискусійні обліково-аудиторські аспекти дебіторської заборгованості підприємств України в умовах особливого правового режиму. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* 2024. № 13. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-09-01 (дата звернення: 18.03.2026).

2. Кравченко О., Кобець Т. Організація обліку дебіторської заборгованості та шляхи її вдосконалення. *Економіка та суспільство.* 2021. № 25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-58

3. Popova V., Kuz V. Improving of the accounting of receivables in the context of the formation of information support for solvency management of the entity. *Pryazovskyi Economic Herald.* 2020. Вип. 4 (21). DOI: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-4-18

4. Чепець О., Юрченко С., Волчанська Л. Теоретико-методологічні основи визначення дебіторської заборгованості та її класифікація. *Економіка та суспільство.* 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-160

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 18.03.2026).

6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 18.03.2026).

7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (дата звернення: 18.03.2026).

8. МСБО 1 «Подання фінансової звітності». 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (дата звернення: 18.03.2026).

9. МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання». 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (дата звернення: 18.03.2026).

10. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». 2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#n474 (дата звернення: 18.03.2026).

11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text (дата звернення: 18.03.2026).

12. Пугаченко О., Зарудна Н. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство.* 2022. № 37. DOI: http://dx.doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73

13. Михалків А., Садрітдінов О. Особливості обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО та МСФЗ. *Grail of Science.* 2022. № 22. С. 38–45. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.04

14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text (дата звернення: 18.03.2026).

References:

1. Lokhanova N., Syrotenko N. (2024) Dyskusiini oblikovo-audytorski aspekty debitorskoi zaborhovanosti pidpryiemstv Ukrainy v umovakh osoblyvoho pravovoho rezhymu [Debatable accounting and auditing aspects of receivables of Ukrainian enterprises under special legal regime]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: Ekonomika ta upravlinnia*, no. 13. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-09-01 (accessed March 18, 2026).

2. Kravchenko O., Kobets T. (2021) Orhanizatsiia obliku debitorskoi zaborhovanosti ta shliakhy yii vdoskonalennia [Organization of receivables accounting and ways of its improvement]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-58

3. Popova V., Kuz V. (2020) Improving of the accounting of receivables in the context of the formation of information support for solvency management of the entity. *Pryazovskyi Economic Herald*, issue 4(21). DOI: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-4-18

4. Chepets O., Yurchenko S., Volchanska L. (2024) Teoretyko-metodolohichni osnovy vyznachennia debitorskoi zaborhovanosti ta yii klasyfikatsiia [Theoretical and methodological foundations of receivables definition and its classification]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-160

5. Civil Code of Ukraine (2003) Law of Ukraine No. 435-IV, January 16. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (accessed March 18, 2026).

6. Tax Code of Ukraine (2010) Law of Ukraine No. 2755-VI, December 2. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (accessed March 18, 2026).

7. International Financial Reporting Standard 9 (2012) Financial Instruments. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (accessed March 18, 2026).

8. IAS 1 (2012) Presentation of Financial Statements. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (accessed March 18, 2026).

9. IAS 32 (2012) Financial Instruments: Presentation. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (accessed March 18, 2026).

10. IAS 39 (2013) Financial Instruments: Recognition and Measurement. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#n474 (accessed March 18, 2026).

11. Ministry of Finance of Ukraine (1999) National Accounting Standard (Regulation) 10 "Receivables", Order No. 237 of October 8. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text (accessed March 18, 2026).

12. Puhachenko O., Zarudna N. (2022) Vnutrishnii kontrol poriadku vidobrazhennia v obliku debitorskoi zaborhovanosti [Internal control of receivables accounting procedures]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 37. DOI: http://dx.doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73

13. Mykhalkiv A., Sadritdinov O. (2022) Osoblyvosti obliku debitorskoi zaborhovanosti za NP(S)BO ta MSFZ [Features of receivables accounting under NAS and IFRS]. *Grail of Science*, no. 22, pp. 38–45. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.04

14. Ministry of Finance of Ukraine (1999) Instruction on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations, Order No. 291 of November 30. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text (accessed March 18, 2026).

Дата надходження статті: 19.03.2026
Дата прийняття статті: 09.04.2026
Дата публікації статті: 29.05.2026